

ЎЗБЕКИСТОН ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ ХАЛҚАРО ХАМКОРЛИК АЛОҚАЛАРИ

Жуманиёзова Н.С

*Ташкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчи*

Ҳар бир жамият тарихида шундай бурилиш давлари бўладики, унда тараққиёт йўлидан бораётган халқлар тақдири учун ниҳоятда муҳим стратегик мақсадлар ва муайян ривожланиш босқичига хос устивор тамойилларни аниқлаш ҳаётий эҳтиёжга айланади. Бу жиҳатдан, бугунги кунда мамлакатимиз ҳаётининг барча соҳаларида рўй бераётган ўзгаришлар ва янгиликлар тадрижи ушбу ҳаёт ҳақиқатини ва ҳозирги давр талабларини яққол ифодалайди. Президент Шавкат Мирзиёев томонидан амалга оширилаётган ва жамиятимиз тараққиётининг янги даврини бошлаб берган кенг кўламли ислохотлар, айниқса Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича 2017-2021 йилларга мўлжалланган ҳаракатлар стратегияси асосидаги бунёдкорлик ишлари ҳам ана шундан далолат беради.

Айни пайтда Ўзбекистон Президенти Ш.Мирзиёев асарларида халқимизнинг ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган очиқ демократик давлат ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш йўлида ютуқ ва натижаларга эришаётгани, аҳолининг онги ва тафаккури қандай ўзгариб бораётгани, жумладан, маънавият, фан ва таълим-тарбия соҳаларидаги ислохотларнинг мақсад-муддаоларига, барча соҳаларда эришилган улкан ютуқ ва натижаларни сарҳисоб қилиб, глобаллашув ва рақобат тобора кучайиб бораётган ҳозирги замонда юртимизда эришилган ютуқларга маҳлиё бўлиб қолмаслик, хотиржамлик кайфиятига берилмаслик ҳамда дунёда юз бераётган ўзгаришлар жараёнида эгаллаб турган ўрнимизни холисона ва танқидий баҳолаш, ҳаёт талабларига жавоб бериш, давр билан ҳамқадам бўлиш, истиқболдаги устувор вазифаларни аниқ-тиниқ белгилаб олиш ва уларни амалга ошириш бўйича изчил чораларни кўриш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Маълумки, истиқлол йилларида Ўзбекистон давлати фаолиятининг энг устувор стратегик йўналишларидан бири баркамол авлодни тарбиялаш масаласи бўлиб келмоқда. Мамлакатимизда соғлом ва баркамол авлодни тарбиялаш, ёшларнинг ўз ижодий ва интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариши, мамлакатимиз йигит-қизларини XXI аср талабларига тўлиқ жавоб берадиган ҳар томонлама ривожланган баркамол шахслар этиб вояга етказиш учун зарур шарт-шароитлар ва имкониятларни яратиш бўйича кенг кўламли аниқ йўналтирилган чора-тадбирларни амалга ошириш бу борадаги фаолиятнинг стратегик мақсади ҳисобланади. Бу жиҳатдан, мамлакатимизни модернизация қилиш, жамиятни демократлаштириш ва бошқарувни либераллаштириш билан бирга ислохотларни янада чуқурлаштириш мақсадлари билан узвий боғланган бўлиб, ёшлар тарбияси ва таълим ислохотлари ушбу жараённинг муҳим таркибий қисми ва давлатимиз фаолиятининг долзарб вазифалари қаторидан ўрин олгани бежиз эмас.

Бугунги кунда бугун дунё давлатлари қатори, бизнинг мамлакатимизда ҳам, ёшларга эътибор ниҳоятда ортиб бормоқда. Бу жиҳатдан, Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясиининг 72- сессиясидаги нутқида бугун жаҳондаги 2 миллиарддан ортиқ ёш авлод вакилларининг инсоният тараққиётида муҳим ўринга эга бўлаётгани ва ёшлар омилининг алоҳида эътиборни талаб қилаётгани ҳақидаги фикри, “Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ. ... Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир” деган хулосаси БМТга аъзо давлатлар вакилларининг диққатини ўзига қаратгани бежиз эмас. Шунингдек, Шанхай ҳамкорлик ташкилотига аъзо давлатлар раҳбарлари кенгашининг 2018 йил 10 июндаги мажлисида илгари сурилган “БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенцияси”ни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш тўғрисидаги таклифи ҳам айтилиши шунинг ечимига хизмат қилади, албатта. Шу каби омилининг аҳамияти ортиб бориши Ўзбекистон Республикасининг кейинги йилларда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида” (2016 йил 14 сентябрь) ва “Ўзбекистон Республикаси ёшлари кунини белгилаш тўғрисида”ги Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”, “Олий таълим муассасаларида педагогика йўналишида махсус сиртқи бўлимларни ташкил этиш тўғрисида”, “Олий таълим муассасаларига кириш учун номзодларни мақсадли тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”, “Маънавий-маърифий ишлар самарадор-лигини ошириш ва соҳани ривожлантиришни янги босқичга кўтариш тўғрисида”ги Қарорлари ҳамда “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”, “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини кўллаб-қувватлаш тўғрисида”, “Истиқболли ёш педагог ва илмий кадрларнинг малакасини ошириш “Истеъдод” жамғармаси фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида” каби Фармонлари ушбу фикрнинг яққол тасдиғидир.

Айтилиши кунларда Ўзбекистон иқтисодиёт, сиёсат ва ижтимоий соҳаларда тараққиётнинг янги босқичига чиқиб бораётган мамлакатлар қаторидан жой олаётгани сир эмас. Бугун мамлакат аҳолисининг дунёқараши ва тафаккури ўзгарди, фуқаролар мамлакатда амалга оширилиши кўзда тутилаётган ислохотларга Халқ қабулхоналарида ўз муносабатини билдириб келмоқда. Асосийси келиб тушган ҳар бир таклиф ёки саволга давлат органлари томонидан жавоб берилиши ҳамда муҳим натижаларга эришишдир. Бу Ўзбекистонда демократик тамойилларни ҳаётга татбиқ этиш йўлидаги амалга оширилаётган ислохотларнинг ижобий натижасидир. Хусусан, Шавкат Мирзиёев 2016 йил 7 декабрда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимда: “Халқ давлат идораларига эмас,

давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак ва бу ҳақиқатни аввало барча бўғиндаги раҳбарлар яхши тушуниб олиши зарур.”-дея таъкидлаган эди. Қабул қилинаётган Фармон ва Қарорларнинг асосини халқ фаровонлиги ва инсон манфаатларининг устуворлиги ташкил этмоқда. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони ҳамда 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар юқоридаги фикримизни яна бир қўллаб-қувватлайди. Қисқа вақтда амалга ошириш кўзда тутилган масалалар кўламининг кенглиги нафақат раҳбар кадрлардан, шу билан бирга олий таълим тизимида фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчилардан ҳам профессионалик, компетентлик, замонавий ахборот тизимларидан хабардорлик, ўз касбига нисбатан ижодий ёндашиш, жараёнларга холис баҳо бериш ва фидойилик каби фазилатларни талаб этади. Зеро бунинг учун барча имкониятлар етарли деб ҳисоблаймиз. Агар инвестициялар бўйича давлат қўмитаси маълумот-ларига таянадиган бўлсак, Ўзбекистонда кейинги вақтларда 18,5 миллион нафар маълумотли (ўрта ва олий) кадрлар турли соҳаларда мамлакат тараққиёти йўлида хизмат қилаётганлиги таъкидланади.

Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг маълумоти-га кўра, 2017 йил 1 ноябрь ҳолатига мамлакатда олий ҳарбий билим юртларидан ташқари 72 та олий таълим муассасаси ва 19 та филиаллар мавжуд бўлиб, уларнинг таркибида 4 та академия, 7 та хорижий олий таълим муассасаларининг филиаллари, 27 та университетлар ва 4 та олий диний таълим муассасаси ҳамда филиаллари фаолият юритмоқда. Кейинги икки йилда таълим тизимида яна катта ўзгаришлар ва ўрта махсус таълим вазирлиги маълумотларига кўра, 2018-2019 ўқув йили давомида ОТМлар сони 102 тага ўсган. Шундан 85 таси маҳаллий ОТМ ва уларнинг филиаллари, 17 таси хорижий ОТМ лар ва уларнинг филиаллари ҳисобланади . Ушбу олий таълим муассаларида 288471 нафар талабалар бакалавр босқичида, 9218 нафар талаба магистратура босқичида таҳсил олмақда. Ҳар йилдагидан фарқли ўлароқ, 2017 йилда қабул квотаси оширилиб, бакалаврият босқичига жами 80822 нафар талаба қабул қилинганлиги барча соҳаларни олий маълумотли кадрлар билан таъминлаб боришга қаратилган ислохотларнинг бир кўриниши десак муболаға бўлмайди. Бугун Ўзбекистон олий таълим муассасаларида жами 25107 нафар малакали профессор-ўқитувчилари фаолият олиб бормоқда. Шундан 1470 нафар фан докторлари, 6011 нафар фан номзодларини ташкил этмоқда. Афсусланарли ҳол 20 йил ичида олий таълим тизимида илмий даражалилар миқдори 52 фоиздан 35 фоизгача камайганидир. Бу кўрсаткичлар ўйлаймизки, ачинарли ҳол.

Шу сабабли таълим тизимини ривожлантириш, мамлакатнинг илмий салоҳиятини янада кўтариш мақсадида бир қатор меъёрий ҳужжатларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Мақсад аниқ, мамлакатда олий малакали кадрлар билан таъминлаб бориш ва таълим ҳамда ишлаб чиқариш соҳаларини интеграциясини таъминлашдан иборат. 2017 йил 22 декабрь куни Ўзбекистон Республикаси Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимиз тарихида биринчи марта Олий Мажлисига Мурожаатномасида 2017 йилда амалга оширилган асосий

ишлар якуни ва Ўзбекистон Республикасини 2018 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ўз ифодасини топди. Президентнинг Халқ қабулхоналари ва Виртуал қабул-хонасига, давлат идораларига келган кўплаб мурожаат ва хатлар, жойларда бўлиб ўтган учрашувларда билдирилган таклиф ва тавсияларнинг барчасини инобатга олиниб, 2018 йилга юртимизда “Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили” деб эълон қилинди.

Мазкур Мурожаатномада мамлакатда таълим сифатини янада ошириш, таълим муассасаларини замонавий моддий-техник базасини янгилаш, коммуникация тармоқларини такомиллаштириш, замонавий кутубхоналар фаолиятини ишлаб чиқиш каби вазифалар белгиланди.

Юқорида таъкидлаганимиздек, мамлакатда олиб борилаётган кенг қамровли ислохотларнинг туб негизда юрт тараққиёти, халқ фаровонлиги ва инсон манфаатлари ётганлиги қувонарли албатта.

Кенг қамровли таълим ислохотлари натижасида юртимизда мураккаб ўзгаришлар йўли босиб ўтилди, таълим тизимини такомиллаштириш борасида улкан ишлар амалга оширилди, катта тажриба тўпланди.

Ҳозирги кунда олий таълим муассасаси (ОТМ) рейтингини ошириш муҳим вазифалар ва жуда катта ижтимоий эҳтиёжлардан ҳисобланади. “Республика олий таълим муассасалари рейтингини баҳолаш тизимини жорий этиш” тўғрисидаги Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 29 декабрдаги 371-сонли қарорининг ижроси ҳозирда давом этмокда. Эътиборли томони шундаки, бу қарор иловасидаги келтирилган талаблар айнан хорижий тажрибалардан фойдаланилган ҳолда ишлаб чиқилган бўлиб, уни янада такомиллаштириш жараёни давом этмокда. Шу нуқтаи назардан қараганда рейтингни аниқлашнинг халқаро тажрибаларини ўрганиш ва зарур ҳолларда уларнинг бизга мос ёки мос бўлмаган томонларини муҳокама қилиб бориш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Рейтинг ички ва халқаро бўлиши мумкин. Ҳар икки ҳолатда ҳам рейтингга қўйилаётган талабларда умумийлик мавжуд. Талабларнинг энг муҳимларидан бири бу ОТМдаги мавжуд халқаро алоқаларнинг даражаси ва салоҳияти ҳисобланади. Хорижий мамлакатлар ОТМларида бунинг халқаролашуви, яъни internationalization деб аталиши кенг тарқалган. Халқаролашув ҳар бир ОТМнинг муҳим стратегик мақсадлари ва миссияларидан бири ҳисобланади.

Шу жиҳатдан олиб қаралганда, халқаролашувнинг хусусиятларга тўхталганда бевосита глобаллашув жараёнининг ОТМга таъсирини четлаб ўтиб бўлмайди. Чунки, таълим ва фан тараққиётини глобаллашув жараёнларидан айри қараш мумкин эмас. Таъкидлаш жоизки, олий таълимнинг халқаролашуви ва глобал жараён тараққиёт билан баробар боришини тақозо этади. Глобаллашув илмий адабиётларда таълим соҳасидаги ҳамкорликда таълим дастурларини яратиш орқали амалга оширилиши, таълимнинг интеграциялашуви деб уқтирилади. Унинг энг муҳим кўриниши ҳозирги даврда Болонья жараёни эканлиги тўғрисида фикр юритилади. Умуман олганда, глобализация олий таълим учун феномен ҳисобланиб, дунёдаги ҳеч бир ОТМ унинг таъсир кучларини четлаб ўта олмайди.

Фан ва технологиянинг ривожланиши ҳамда иқтисодиётнинг ўсиб бориши билан дунё давлатлари орасида янада интеграциялашувга ва халқаро алоқаларни

кучайтиришга олиб келади. Таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида халқаро ҳамкорликка алоҳида ўрин берилган. Айниқса, ахборот ва телекоммуникациянинг оммалашуви ўз-ўзидан дунё халқларини бир-бирига янада яқинлаштириб, янги имкониятларга йўл очиб бермоқда. Ҳозир фанда тез-тез учраб турадиган глобализация, халқаролашув, минтакалашув, европалашув каби тушунчаларнинг пайдо бўлиши ҳам юкоридаги омиллар билан боғлиқ. Дунёдаги глобал ва халқаро ўзгариш-ларда, албатта, олий таълим ва унинг фаолияти муҳим ўрин тутди. Олий таълим эса халқаролашув ҳаракатлари орқали глобаллашув таъсирига акс-садо беради. Шунинг учун бу ерда айтиш мумкинки, олий таълимнинг халқаролашуви ва глобаллашуви фарқли тушунчалардир .

Хорижий манбаларида глобаллашув ва глобализацион жараёнлар олий таълимда тўхтовсиз ўзгариш ва ривожланишнинг маҳсули деб таъкидланган. Олий таълимда халқаролашув эса жамият, сиёсат, иқтисод, меҳнат бозорларининг глобаллашуви натижасида мавжуд бўладиган эҳтиёж ва талабларга жавоб бўлувчи ҳар қандай систематик ва қўллаб-қувватловчи ҳаракат сифатида тушунилади . Бундай ҳаракатларга талабалар, илмий ҳодим ва ўқитувчилар алмашинуви ва сафарбарлиги, чет эллик талабаларнинг кўпайиши, илмий ишлар натижаларининг халқаро доирада кенг қўлланилиши, олий таълим муассасаларининг чет давлатларда филиал ва офф-кемпусларига эга бўлиши, халқаро нашрларда қатнашиш ва молиялашни диверсификациялаш кабилар тааллуқлидир. Демак, халқаролашувни глобализациянинг таъсир кучларига жавоб берувчи восита деб караш мумкин бўлади. Минтакалашув ёки европалашув ҳам глобализацияга хизмат қилувчи воситалардан бўлиб, унда, асосан, географик ва иқтисодий қулайликлардан келиб чиқувчи минтақавий интеграциялашув тушунилади.

Олий таълимдаги халқаролашув тушунчаси турлича талқин қилинади. Торонто университети профессори Жейн Найтнинг таъкидлашича, кимдир уни талаба ва ўқитувчилар алмашинуви, халқаро ҳамкорликдаги лойиҳалар, халқаро академик дастурлар ва илмий тадқиқот деб тушунса , яна кимлар учун халқаро ва маданиятлараро илмий янгилик ва ижтимоий ўзгаришларни таълим дастурларига сингдиришдан иборат деб тушунтиради. Аслини олганда ХХ асрнинг 90-йиллар ўрталарида халқаролаштириш концепция-сининг ҳозирги классик формуласи ишлаб чиқилди. Бу Канададаги Торонто университети профессори Жейн Найтга тегишли бўлиб, у байналмилал-лаштиришни "университет фаолиятининг сифатини ошириш учун ўқитиш, тадқиқот ва хизмат кўрсатиш каби функцияларнинг халқаро ўлчовини жорий этиш жараёни" деб таърифлайди .

Хорижий талабаларнинг сонини ошириш бўйича шуни таъкидлаш лозимки, иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотининг маълумот-ларига кўра, дунё бўйлаб талабаларнинг бошқа мамлакатларда таҳсил олиши охириги уч ўн йиллик ичида мисли кўрилмаган даражада ошиб кетган . Қуйида тасвирланганидек, 1975 йилда хорижда таълим оладиган талабалар сони 0.6 млн. бўлса, бу рақам 2005 йилга келиб 2.7 млн.га етган, 2015 йилгача эса 5 млн.дан ошиб кетиши кутилмоқда.

ЮНЕСКО ҳисоботларида келтирилишича, 2007 йилда 2.9 млн.га яқинлашган бўлса, 2020 йилга келиб бу рақамнинг 7 млн.дан ошиб кетиши тахмин қилинади. Бунда Шимолий Америка ва Ғарбий Европа дунё талабаларининг хорижда таълим олишлари учун асосий манзил бўлиб келмоқда. 2000 йилда бу регионларда 1.3 млн.га яқин хориж ий талабалар бўлган бўлса, 2007 йилда 1.8 млн.дан ортиб кетган. Айтиш мумкин, Замонда Шарқий Осиё ва Тинч океани регионлари эса хорижий талабаларни қабул қилиш бўйича курсаткичлари кескин ўсиб бормоқда. Демак, талабалар сафарбар-лигининг сони йилдан йилга ортиб бормоқда ва бу эса олий таълимнинг халқаролашуви ва глобал жараёнларнинг ривожланиши учун муҳим туртки бўлмоқда.

Дунёнинг машҳур олий таълим муассасалари бошқа мамлакатларда филиаллар ташкил этиш орқали таълим беришини йўлга қўйиши, дистанцион таълим орқали ўқитиш ёки маҳаллий олий таълим муассасалари билан ҳамкорликда ўқув курслари ва таълим йуналишларини ташкил этиш орқали таълим бериши ҳам кенг тарқалмоқда. Олий таълим халқаролашувининг бундай кўриниши транснационал таълим деб аталади. Масалан, мамлакатимизда ташкил этилган Тошкент Халқаро Вестминстер университети, Москва давлат университетининг Тошкентдаги филиали, Сингапур менежмент институти филиали ва Турин политехника университети транснационал таълим маҳсули дейиш мумкин.

Таълим соҳаси даромад манбаи бўлганлиги учун ҳам олий таълим муассасаларида чет эллик талабаларни кўпайтириш ва таълим маркетингини кучайтириш ишлари тобора жадаллашиб боради. Осиё, Тинч океани регионларида бу борада рақобат ўз чуққисига кўтарилган. Австралия жанубий-шарқий Осиёда транснационал таълим бўйича етакчи ҳисобланади ва у ерда таълим «даромадли индустрия» атамасига эга бўлган. Ҳозирги кунда Таиланд, Сингапур, Малайзия, Ҳиндистон ва Хитой каби мамлакатларда Австралия университетлари билан биргаликда ташкил этилган филиаллар, қўшма таълим муассасалари, дистанцион таълим марказлари тобора кўпайиб бормоқда. Бу мамлакатларда транснационал таълим бўйича кучли рақобат юзага келмоқда. Ушбу мамлакатлардаги олий таълим муассасалари аксарияти инглиз тилида таълим беришни йўлга қўйганлиги ҳисобга олинса, хорижий талабаларга ва улардан келаётган даромадга қизиқиш нақадар кучайиб бораётганини тушуниш қийин эмас. Масалан, Малайзиядаги давлат ва нодавлат олий таълим муассасаларига хорижий талабалар қабул қилишни кўпайтириш давлат сиёсати шароитида қаралмоқда. Бу эса, ўз навбатида, хорижий давлатларда маркетингни кучайтириш, «жўнатувчи» мамлакатлар сафини кенгайтириш ва янги «бозор»ларни кашф қилишни тақозо этмоқда. Яқин ўтган йиллар ичида Малайзия Олий таълим вазирлиги томонидан тез-тез ташкил этиб келинаётган Тошкент, Олмаота, Остона ва Бокудаги таълим ярмаркаларини янги «бозор»лар кашф қилиш ҳаракатлари деб айтиш мумкин.

Америкалик тадқиқотчи Л. Левидовнинг таъкидлашича, билим аввалги даврлардаги каби ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ҳамкорлик жараёнидан талабалар «истеъмол» қиладиган маҳсулот турига айланиб бормоқда. Шунинг учун таълим бу сотиш ёки сотиб олиш мумкин булган ҳизмат тури ёки маҳсулот бўлиб қолади. Чунки дунё савдо ташкилоти (World Trade Organization)нинг

“Сервислар савдосининг умумий келишуви (General Agreement on Trade in Services (GATS))” 1995 йилдаги Уругвайда бўлиб ўтган музокаралар натижасида таълимни асосий 12 та хизмат турларидан бири, олий таълимни эса таълимдаги 5 та суб-категориялардан бири деб эълон қилди. 153дан зиёд давлатлар аъзолигида ташкил этилган Дунё Савдо ташкилоти, Сервислар савдосининг умумий келишувига биноан унга аъзо бўлган мамлакатларда сервис хизматларининг (таълим, соғлиқни сақлаш, почта хизмати ва ҳоказо) эркинлашишини таъминлаш, тартибга солиш ва қонунийлаштиришни кўзда тутди. Уларнинг келишувига кўра хизматнинг коммерцияланиши турлари тўрт категория-лардан иборат:

1. Сервиснинг хориждан таъминланиши (cross-border supply)
2. Сервисдан хорижда фойдаланиш (consumption abroad)
3. Сервиснинг хорижда ташкил этилиши (commercial presence)
4. Сервис кўрсатувчининг хорижда бўлиши (presence of natural persons)

Жайн Найт ушбу тўрт турдаги сервис таъминотининг олий таълимдаги кўринишини қуйидаги жадвалдаги каби тушунтириб берган .

Сервислар савдосининг умумий келишувига мувофиқ хизмат етказиш турлари Тавсиф Олий таълим шароитидаги мисоллар Бозор уажми ва потенциали

1. Сервиснинг

хориж дан

таъминланиши сервис курсатувчининг хориж ий давлатдан келиб меzbон давлатда фаолият юритиши (бунда истеъмолчи ёки сервисдан фойдаланувчининг - дистанцион таълим

- электрон ресурслардан урганиш

- виртуал университетлар айна вақтда бозор кулами унчалик кенг эмас, лекин замонавий технология ва интернетдан фойдаланиш орқали юкори потенциалга эга

хориж ий давлатга боришиши шарт эмас)

2. Сервисдан

хориж да

фойдаланиш истеъмолчи ва фойдаланувчининг хориж ий давлатларга бориб сервисдан фойдаланиши талабаларнинг хориж ий давлатларга бориб таълим олиши айна дамда таълим сервислари глобал бозордаги катта микдорда даромад келтирувчи соҳа ҳисобланади

3. Сервиснинг хориж да ташкил этилиши сервис курсатувчининг бошка давлатларда фаолият олиб бориши - меzbон давлатларда ташкил этилган хориж ий давлат университетларининг филиаллари ва кемпуслари;

- кушма (ҳамкорликдаги) таълим дастурлари;

- маҳаллий олий таълим муассасалари билан имтиёзли келишувлар буйича таълим дастурлари Олий таълимдаги ушбу сервис турларига тобора кизиқиш ортиб кучли перспективага эга булиб бормокда.

4. Сервис

курсатувчи

шаҳсининг

хориж да
булиши сервис курсатучи шаҳснинг уз фаолиятини олиб бориш учун
маълум муддатга хориж давлатда булиши хориж ий давлатларда
профессор, уқитувчи ва тадқиқотчи булиб ишлаш. ушбу турдаги сервислар
ичида асосан эҳтиёждаги мутахассисларнинг сафарбарлигига кизиқиш катта.

Биз яна шундай ҳолатни кузатишимиз мумкинки, аксарият Фарб олий таълим муассасаларида халқаролашувни, хорижий талабалар сонини кўпайтириш, бошқа давлатларда офф-кемпус ва унинг филиалларини ташкил этиш ёки масофавий (дистанцион) таълим бериш деб ҳам ҳисоблашади. Бундай жараён табиийки, ўз-ўзидан таълимнинг ва билимларнинг тижоратлашувига (коммерцияланишига) ёки товар сифатида айланишига, муайян бир университетларнинг нуфузи ортишига ҳам олиб келган. Олимлар ўртасида билимнинг тижоратлашувига нисбатан эътирозлар ҳам йўқ эмас. Лекин бу эътирозлар жараённи бутунлай тўхтата олмади. Жейн Найтнинг баён этишича, баъзилар таълимнинг «омма мулки» бўлиб қолишини маъқул кўрадилар. Бу нафақат омма мулки сифатида қолишига балки, инсоннинг халқаро майдондаги илм ва билим олиш ҳуқуқларининг ҳам таъминланишига кўмаклашади.

Дунё Савдо Ташкилоти тижоратлашуви натижасида ҳукуматнинг роли олий таълим сифати аспектига нисбатан таъсири заифлашиб кетади, деган хавотирни ҳам юзага келтирди. Айниқса, олий таълимнинг анъанавий фойдаланувчилари бўлмиш ўқитувчилар, тадқиқотчилар ва талабалар таълимга маҳсулот сифатида қаралишига умуман қарши ва ўз ҳукуматларини Дунё Савдо Ташкилотига қўшилмасликларига ундай-дилар. Таълимнинг тижоратлашуви тарафдорлари эса унинг таълимга кўпроқ инновациялар олиб кириши ва талабаларнинг билим олиш имкониятларининг кенгайиши билан изоҳлашади. Жейн Найтнинг фикрича, билимларнинг тижоратлашуви, олий таълим «импорт»идан фойдаланиш ҳамда Дунё Савдо Ташкилоти келишувларига қўшилиш ёки қўшилмасликни ҳар бир давлат ўзи ҳал қилиши лозим. Бизнингча, таълимнинг тижоратлашуви жамият тараққиётида ва ҳозирги бозор муносабатларининг ривожланишида ўз ижобий таъсирини кўпроқ кўрсатади.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган халқаролашув борасидаги ишлар Темпус дастури доирасида олиб борилаётган лойиҳалар яққол мисол бўла олади. Маълумки, Темпус (2013 йилдан Эрасмус+ деб атала бошланган) халқаро дастури республикамиз олий таълим муассасаларини ислоҳ қилишда, халқаро доирада илмий ва амалий ҳамкорликларни йўлга қўйишда, университетлараро узоқ муддатли ҳамкорликларни ўрнатишда, олий таълимда инновацияларни қўллаб қувватлашда ва талабаларни замонавий бозор эҳтиёжларига мос кадрлар қилиб етиштиришга салмоқли ҳисса қўшиб келмоқда. Ушбу дастур юртимизда 1994 йилдан ўз фаолиятини бошлаган ва бу давр мобайнида юздан зиёд қўшма лойиҳаларни амалга оширган. Лойиҳаларни тузишда ҳар йили устивор йўналишлар қўйилиб ва мавжуд шарт-шароитлар асосида такомиллаш-тирилиб борилмоқда. Лойиҳаларнинг қамраб олган асосий мавзулари университетни бошқариш малакалари, қишлоқ хужалиги, техника фанлари, атроф-муҳит ва экология, табиий фанлар, чет тилларни ўқитиш ва таълимга янги технологияларни жалб қилишдан иборат. Дастурнинг республикамиз учун

ажратадиган маблағ фонди чегараланган бўлиб, лойиҳалар танлов асосида грант ҳисобидан молиялаштирилади. Темпус каби дастурларнинг мавжудлиги республикамиз олий таълим муассасаларини глобализация жараёнларига тезроқ мослашиши учун кенгроқ йўл очиш имкониятини оширади, деб ҳисоблашади мамлакатимиз экспертлари.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, халқаролашув тушунчасининг Ўзбекистон ОТМларига кириб келиши бу, аввало, маҳаллий ОТМларни дунё миқёсида танитишда ҳамда халқаро илмий ва академик алоқаларни янада кенгайтиришга туртки бўлади. Айниқса, ОТМларнинг халқаро доирадаги таълим дастурлари ва лойиҳаларида иштирокининг кенгайтириши профессор-ўқитувчи, талабаларнинг тажриба ва малакаларини оширишга кенг имкониятларни яратади. Бу эса, пировардида таълим сифатининг ошишини ва ОТМнинг рейтинг бўйича ўзи мўлжаллаган ўринларга чиқишининг таъминланишига кўмаклашади ёки шунга сабабчи бўлиши мумкин бўлади.

Лиссабон конвенцияси, Сорбонна ва Болоня декларациялари имзоланган ҳужжатларнинг асосий мақсади ҳар бир Европа давлатлари аҳолиси ва ўқув юртлари талабалари учун бошқа мамлакатларнинг таълим ресурслари ва меҳнат бозорларига киришни енгиллаштириш эканлигини тан олди.

Аммо қандай қилиб ёшларга ушбу ҳуқуқлардан амалий фойдаланиш ҳуқуқини бериш мумкин?

Афсуски, бизнинг давлатимизда амалга ошириш энг қийин бўлган учта зарур ва етарли принциплар ишлаб чиқилган. Бу таълим майдони аъзоларининг, биринчи навбатда талабаларнинг ҳаракатчанлиги; таълим хизматларининг ишга жойлашиш имкониятларининг жозибадорлиги.

Ушбу учта принципни бирлаштирган нарса шундаки, улар аслида соф таълим тизимидан ташқарига чиқади, улар давлатнинг ваколатидир ва бизнинг ички шароитимизда улар мамлакатимизнинг Европа маконига ижтимоий-иқтисодий интеграцияси жараёнида амалга оширилиши мумкин.

Ҳаракатланиш Европа маконининг муҳим сифат хусусияти бўлиб, у одамларнинг олий ўқув юртлари ва давлатлар ўртасида ҳаракатчанлигини таъминлайди. Ўзбекистонда унга тизимли номувофиқликлар, виза режими, мамлакатимизнинг иқтисодий хусусиятлари ва ниҳоят, Ўзбекистон ва Европа Иттифоқи мамлакатларидаги турмуш даражаси ўртасидаги фарқ тўсқинлик қилмоқда. Глобаллашувнинг таълим қаноти бўлган таълимни халқаролаштириш тўғрисида гап кетганда, давлатнинг саъй-ҳаракатлари эксклюзив бўлиши керак.

Университетларнинг талабалар учун жозибадорлиги - бу университетни, таълим сифати ва нархини, яшаш нархини, давлат хизматларининг мавжудлигини, стипендия дастурларининг мавжудлигини, ҳурматни таъминлайдиган мартаба истиқболларини ўз ичига олган мураккаб таркибий қисмнинг муҳимлиги. Европа ва жаҳон қадриятлари, миллатлараро ва диний низоларнинг йўқлиги, Европа таълим стандартларига мувофиқлиги ва бошқалар.

Бандлик - бу ёшларнинг трансмиллий таълим олиш ҳуқуқларини таъминлашнинг учинчи тамойили.

Болония декларациясида яна бир бор тасдиқланганки, иш билан таъминлаш имкониятлари бутун Европа бўйлаб олий маълумот олиш учун муҳим масала бўлиб, альтернативаси бўлмаган стратегик мақсаддир. Иш билан таъминлаш бутун Болония жараёни муваффақиятининг кўрсаткичидир. Шуниси муҳимки, ҳар қандай даражадаги ўқишнинг тегишли даври ҳақидаги мунозараларда иштирокчилар иш топгунча "умрбод ўрганиш" тамойилидан фойдаланиб ўқиш керак деган хулосага келишди.

Шундай қилиб, Европа маконининг энг юқори таълим қаватини давлатлар эгаллаши мумкин, бу талабаларнинг ўзини намоён қилишини тўлиқ тарғиб қилади, бу асосан олтин учлик - ҳаракатчанлик, жозибадорлик, иш билан таъминланади.

Бу давлатнинг Ўзбекистон ёшлари, Ўзбекистон таълим тизими ва халқаро ҳамжамият олдидаги ваколоти ва масъулияти ҳисобланади.

Болония жараёни бу Европа маконида бир таълим тизимини бошқасидан таниб олиш жараёнидир. Агар Ўзбекистоннинг келажаги Европа билан боғлиқ бўлса, унда энди Болония жараёни биз учун фақат маърифий ва когнитив аҳамиятга эга деб таъкидлаш мумкин эмас. Миллий таълим тизимига юқори баҳо бериш бизни тинчлантиришга ва унинг чуқур ислохотини тўхтатишга мажбур эмас.

REFERENCES

1. Раматов, Ж.С., Ҳасанов, М.Н., & Жуманиёзова, Н.С. (2022). ТАЛАБА-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ДУНЁҚАРАШИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ САМАРАЛИ УСУЛЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (10-2), 866-874.
2. Эрниеъов У., РАМАТОВ Ж ., Тухтабоев Э., Валиев Л., Жуманиёзова Н., & Ҳасанов М. (2022). ШРИ АУРОБИНДО ҚАРАШЛАРИДА ИНСОН ВА УНИНГ МАЪНАВИЙ ЮКСАЛИШ ЗАРУРАТИ . *World Scientific Research Journal*, 9(1), 197–202. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2285>
3. Миршод Нўмонович Ҳасанов (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ ТАЪЛИМОТИ АСОСИДА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ШАКЛЛАНТИРИЛИШ МАСАЛАЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 393-398.
4. Ж. С. Раматов, М. Н. Ҳасанов, & Ж. Қ. Шукуов (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙ НИГОҲИДА ИНСОН ҚАДР-ҚИММАТИ ВА ҲУҚУҚЛАРИ МАСАЛАСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 976-979.
5. Jumaniyoz Ramatov, Rozigul Umarova, Rashid Baratov, Mirshod Khasanov, Siroj Sultonov, & Fayzulla Kushakov (2022). MODERN REQUIREMENTS FOR THE SPIRITUAL IMAGE OF YOUNG PEOPLE AND ITS MANIFESTATION IN PRACTICE. *Academic research in educational sciences*, 3 (10), 582-586.
6. Ramatov, J.S., & Khasanov, M.N. (2022). SOCIAL ASPECTS OF PROFESSIONAL QUALITY IMPROVEMENT (ON THE EXAMPLE OF THE RAILWAY SECTOR). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (6), 969-976.

7.Раматов, Ж.С., Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). XIX АСРДА ҲИНДИСТОНДАГИ ИЖТИМОИЙ – ФАЛСАФИЙ ЖАРАЁНЛАР. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1070-1078.

8.Жўрабоев, Н. Ю., Кушаков, Ф. А., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). КОНФУЦИЙЛИК ХУСУСИЯТЛАРИДАН ХИТОЙ ФАЛСАФАСИНИНГ КЕНГАЙИШИ. World scientific research journal, 9(2), 37-42.

9.Ruzigul, U., Nasirjan, J., Dilmurodkhakim, A., Mirshod, N., & Urozboy, E. (2020). Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(5), 1453-1458.

10. Раматов, Ж. С., Эрнийёзов, У. К., Султанов, С. Ҳ., & Хасанов, М. Н. (2022). САНЪАТНИНГ ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АҲАМИЯТИ. World scientific research journal, 9(2), 65-70.

11. Абдурашидова, Нилуфар Абдурашидовна, & Ҳасанов, М. (2022). ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИДА ДИН ВА АХЛОҚНИНГ ЎЗARO МУТАНОСИБЛИГИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10), 1226-1235.

12. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ШАХС ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА ИЛМНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3 (7), 35-39.

13. Ф. А. Кушаков, М. Н. Ҳасанов, Р. Ў. Баратов, Ж. С. Раматов, & С. Ҳ. Султанов (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ИНСОН ХУҚУҚЛАРИ ВА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ. Academic research in educational sciences, 3 (10), 803-810.

14. Раматов, Ж.С., Баратов, Р.Ў., Кушаков, Файзулла Абдуллаевич, Валиев, Л.А., & Хасанов, М.Н. (2022). ТРАНСПОРТ ТИЗИМИ ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ (ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИ МИСОЛИДА). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (9), 606-612.

15. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГҲОШ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 1161-1169.

16. М.Н.Ҳасанов, А.А.Азимбаев, Ҳалилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ . JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/new/article/view/629>

17. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИНГ АҲАМИЯТИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 952-956.

18. Раматов, Ж.С., Ҳасанов, М.Н., & Жуманиёзова, Н.С. (2022). ТАЛАБА-ЁШЛАР МАЪНАВИЙ ДУНЁҚАРАШИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ САМАРАЛИ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10-2), 866-874.

19. Насиба Шарифовна Юнусова, & Муслимахон Яхяева (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННАЯ СРЕДА. Academic research in educational sciences, 3 (10), 372-376.

20. Н. Ш. Юнусова (2022). ЁШ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 339-341.

21. Юнусова Насиба Шарифовна, Назарова Нилуфар Жўраевна, & Жуманиязова Насиба Сапарбоевна (2022). ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ МИСОЛИДА). *Современное образование (Узбекистан)*, (6 (115)), 9-16. doi: 10.34920/SO/VOL_2022_ISSUE_6_2

22. Н. Ш. Юнусова, Жавлон Алимухаммедов, & Мухаммад Суяров (2022). ТРАНСПОРТ СОҲАСИДА МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ДИН ВА АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 222-226.

23. Sharifovna, Y. N. (2021). Theoretical Fundamentals of Spiritual Culture Research. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 2(9), 111-115.

24. Юнусова Насиба Шарифовна, Назарова Нилуфар Жўраевна, & Жуманиязова Насиба Сапарбоевна (2022). ПЕДАГОГЛАРДА КАСБИЙ КОМПЕТЕНЦИЯНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ МИСОЛИДА). *Современное образование (Узбекистан)*, (6 (115)), 9-16. doi: 10.34920/SO/VOL_2022_ISSUE_6_2

25. Yunusova Nasiba Sharifovna. (2021). Mass Culture and Informational-Psychological Security in The Modern Process. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 9, 68–72. Retrieved from <https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/86>